

Икономическият растеж на България – стратегии и тенденции

Вера Пиримова*

Резюме: В статията се извеждат основните тенденции в динамиката на макроикономическите процеси в България в средносрочен период (до 2015 г.) и в дългосрочен период (до 2020 г.) в контекста на стратегия "Европа 2020". Те са свързани с постигането на основните приоритети и ключови цели, формулирани на национално равнище и отнасящи се до реализирането на интелигентен, устойчив и приобщаващ икономически растеж. В по-конкретен план се разглеждат състоянието, проблемите и очакваните тенденции по отношение на заетостта и безработицата, инвестициите в НИРД, енергийната ефективност, развитието и подобряването на образователната система, проблемите с бедността в България.

Ключови гуми: макроикономически тенденции, Стратегия "Европа 2020", национални ключови цели.

JEL: E 01, E 02, E 22, E 24.

Тенденциите на икономическия растеж в България се формират под влияние на сложна съвкупност от вътрешни и външни фактори, сред които все по-голямо значение придобива участието на страната в интеграционните процеси на европейско равнище. Във връзка с това главните

приоритети и ключовите цели на Стратегия "Европа 2020", насочени към създаване на условия за реализиране на интелигентен, устойчив и приобщаващ икономически растеж, се транспонират на национално равнище. Те се адаптират към специфичните открити проблеми и изходните условия на развитие на икономиката ни в периода преди и по време на отражението на глобалната криза от 2009 г.

Основните цели на Стратегия "Европа 2020" и приоритетите за България

Централно място в Стратегия "Европа 2020" заемат два приоритета, които са формулирани и поставени като цели съответно в краткосрочен и дългосрочен аспект. В краткосрочен хоризонт най-голямо значение се отдава на успешното извеждане на европейските страни и на икономиката на ЕС като цяло от настоящата финансово-икономическа криза. Дългосрочният приоритет е съсредоточен върху превръщането на икономиката на Европейския съюз в по-силна, с по-високи равнища на заетост, производителност и социално сближаване¹. Той предполага основните акценти да се поставят върху реализирането в периода до 2020 г. на три типа икономически растеж: **интелигентен растеж**, свързан с изграждане на икономика, основа-

* Вера Пиримова е доктор, доцент в катедра "Икономика" на УНСС, e-mail: v_pirimova@abv.bg

¹ По отношение на приоритетите и целите, залегнали в основата на Стратегия Европа 2020, вж. по-подробно: ЕВРОПА 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Европейска комисия, 03.03.2010 г., www.mlsp.government.bg/aktualno/image.asp?id=389

на на знанието и иновациите; **приобцаващ растеж** – който създава високи равнища на трудова заетост, условия за икономическа, социална и териториална кохезия; **устойчив растеж** – който се отнася до стимулиране на по-ефективното използване и изразходване на невъзобновяемите ресурси, изграждане на високо екологична и конкурентоспособна икономика.

Дефинираните в Стратегията дългосрочни цели са главен ориентир, на основата на който държавите членки на ЕС изготвят национални **средносрочни стратегии и програми** за стабилност и сближаване. В съответствие с препоръките на Европейската комисия те трябва да се насочат с предимство към направления, които не изискват големи публични инвестиции, водят до най-голямо въздействие и съживяване на трудовия пазар и средата за растежа, получаване на ясни ползи и резултати в краткосрочен и средносрочен план, и са сравнително бързи за приемане и изпълняване. Примерно очертаните **области на краткосрочните и средносрочните приоритети** обхващат "доразвиването на единния пазар, като се използва пълният капацитет на сектора на услугите, като се привлече частен капитал за финансиране на бързорастящи иновационни компании, като се модернизират режимите за определяне на стандарти и интелектуална собственост и се създаде икономически изгоден достъп до енергия."² В националните програми се излагат и конкретните мерки и средствата, които ще бъдат приложени за постигане на поставените средносрочни и

дългосрочни цели, за отстраняване на пречките пред повишаването на заетостта и темпа на икономическия растеж.

Приведени в съответствие с българските условия приоритетите и целите на Стратегия "Европа 2020" се залагат в основите на специално разработена **Национална програма за реформи** (НПР) на България. В нея са отразени главните направления и мерки, чрез които ще се съдейства за реализиране на поставени конкретни цели, отнесени към възстановяването от кризата и постигането на икономически растеж в страната в периода до края на 2014 г.³

Определените в НПР на България **национални ключови дългосрочни цели** (вж. таблица 1.) са съобразени изцяло с главните направления на целите, включени в Стратегия "Европа 2020". Те са декомпозирани в пет основни области – по отношение на заетостта, инвестициите в изследователска и развойна дейност, климата и енергетиката, образованието и решаването на проблемите с бедността. Конкретните количествени параметри на поставените цели са по-различни от индикаторите, заложи в Стратегия "Европа 2020" и предложени на всички европейски страни. Сравнението показва, че по някои от целите е предвидено постигане на по-високо, а по други – на по-ниско равнище от отразеното в стратегията. Това е напълно допустимо, като се има предвид ориентировъчният и препоръчителен характер на общите изисквания, поставени от Ев-

² Годишен обзор на растежа. Приложение 1: Доклад за напредъка по Стратегията "Европа 2020", Европейска комисия, 12.01.2011 г., с. 6, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/1_bg_annexe_part1.pdf ²

³ Националната програма за реформи (НПР) на България и актуализираната Конвергентна програма от 2011 г. са представени на Европейската комисия през м. април 2011 г. Според препоръките на Европейската комисия двете програми са взаимно обвързани и обхващат първата половина от периода на действие и прилагане на Стратегия "Европа 2020". Два месеца по-късно (на 07.06.2011 г.) Европейският съвет дава оценка и отправя препоръки към разработената НПР на България за подобряване и повишаване на степента на реализуемост на предвидените цели. Вж.: Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., С., <http://www.minfin.bg/bg/page/573>; Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf

Таблица 1. Равнище на ключовите цели на Стратегия "Европа 2020" за България*

1. Национална цел за заетостта:

- Постигане на равнище на заетост от **76 %** за населението на възраст 20-64 години.

2. Национална цел за инвестиции в изследователска и развойна дейност:

- Осъществяване на разходи за инвестиции в НИРД в размер на **1,5 %** от БВП.

3. Национална цел за климат и енергетика:

- Увеличаване на относителния дял на енергията от възобновяеми енергийни източници до **16 %** от брутно крайно потребление на енергия, повишаване на енергийната ефективност с **25 %** към 2020 г.

4. Национална цел за образование:

- Намаляване на преждевременно напусналите образователната система до **11 %** и увеличаване на младите хора със завършено висше образование до **36 %** в периода до 2020 г.

5. Национална цел за социално включване и борба с бедността:

- Намаляване на броя на живеещите в бедност с **260 хил.** души.

* Източник: Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., с. 14, <http://www.minfin.bg/bg/page/573>.

ропейската комисия. Формулирането им от българското правителство предполага предварително внимателно обмисляне, базирано на последните достигнати равнища на съответните показатели и очертаните тенденции на тяхното изменение. На тази основа се гарантира в по-голяма степен възможността за действителното им реализиране през следващите години.

Прогнози за макроикономическите процеси и динамика в България

В основата на поставените национални ключови цели е прогнозата на българското правителство за бъдещата динамика на основните макроикономически процеси и отразяващите ги показатели в България.

Обобщаващ характер имат очакванията за **макроикономическата динамика**. Те са конкретизирани в средносрочен план (до края на 2014 г.) и в дългосрочна перспектива (до 2020 г.). През първите години на програмния период се предвижда брутният продукт на страната да нараства със сравнително устойчиви темпове, които ще се колебаят в диапазона между 3,6 % и 4,4 % (вж. таблица 2.). Като основни източници на този растеж ще се проявят главно нарастването на потреблението и на фирмените инвестиции. В периода след 2015 г. се очаква реализиране на среден темп на икономически растеж от 3,9 % годишно⁴. Взето е под внимание, че нарастването на потенциалния растеж ще се забави след 2016 г., поради предстоящото застаряване на населението и намаляването на коефициента на заетостта⁵.

При съставянето на НПР на България са заложи очаквания за продължаване на

тенденцията на повишаване на равнището на **безработицата** в страната, започнала след 2009 г. В основата на тези очаквания е прогнозираното увеличаване на естественото равнище на безработицата по въздействие преди всичко на реструктурирането на икономиката и забавеното абсорбиране на трудовете ресурси, които са освободени от работа през годините на последната криза. В резултат от това се предвижда до 2014 г. трудовият фактор да има отрицателен принос за икономическия растеж у нас. Като основна движеща сила на растежа се изтъква нарастването на производителността на труда и на общата факторна производителност. Плавно и забавено намаляване на безработицата и нарастване на заетостта се очакват след 2011 г., като вследствие на тези тенденции безработицата ще се установи на равнище 8,7 % през 2015 г.

Индуцираното от кризата свиване на **инвестициите** се предвижда да се преодолее и увеличаването им да се възстанови от 2011 г. То ще е отразен резултат предимно от подобряването на вътрешното търсене на стоки, увеличаването на износа, положителните очаквания на предприемачите. Стимулиращата роля на инвестициите за растежа ще намери израз в по-високи темпове на нарастването им в сравнение с темповете на прираст на БВП. Вследствие на това дялът на инвестициите в брутният продукт на страната ще се увеличи до 28 % през 2015 г., като темпът на увеличаване на брунтното капиталобразуване се очаква да е под 8 %. Наред с вътрешните се очаква възстановяване на прирастите и на външните (преките чуждестранни) инвестиции. По-значително

⁴ В препоръките на Европейския съвет относно НПР на България се отбелязва, че заложените в НПР предвиждания за растежа "са по-оптимистични, отколкото тези в прогнозата на службите на Комисията." Вж. Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., с. 3-4, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf

⁵ Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., С., с. 12-13, <http://www.minfin.bg/bg/page/573>.

Статии

Таблица 2. Основни макроикономически показатели за периода 2011–2015 г.*

Показатели		2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
БВП (по текущи цени)	млн. евро	36 032,8	38 640,9	41 330,3	44 216,5	47 084,4	50 199,7
Реален растеж на БВП	процент	0,2	3,6	4,1	4,4	4,2	4,3
Приноси за растежа на БВП, в т.ч.							
Инвестиции	процент	- 4,1	1,4	1,8	1,9	2,0	2,2
Потребление	процент	-0,9	2,2	2,7	3,3	2,6	3,0
Нетен износ	процент	5,2	0,1	-0,4	-0,8	- 0,3	-0,9
Дефлатор на БВП	процент	3,0	3,5	2,7	2,5	2,2	2,2
Хармонизирана инфлация (средна за периода)	процент	3,0	3,9	3,3	2,6	2,4	2,4
Текуща сметка (БВП)	процент	-1,0	-2,2	-3,3	-3,9	-3,8	-4,0
Търговски баланс	процент	-6,7	-7,1	-7,8	8,4	-9,0	-9,6
Услуги, нето	процент	5,3	5,3	5,2	5,1	5,3	5,4
Доход, нето	процент	-3,9	-4,2	-4,5	-4,2	-3,5	-3,0
Текущи трансфери, нето	процент	4,3	3,9	3,7	3,6	3,3	3,2
Финансова и капиталова сметка, в т.ч.	млн. евро	289,9	2463	4938	3652	4603	4076
Преки чуждестранни инвестиции	млн. евро	1638,6	2242	3266	3429	3601	3781
Общ баланс	млн. евро	-383,9	1631	3562	1913	2805	2048

* Източник: Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., с. 14, <http://www.minfin.bg/bg/page/573>.

увеличаване на входящите потоци на ПЧИ се предвижда за 2011 г. и 2012 г., за които се очакват съответно с около 37 % и 46 % повече преки чуждестранни инвестиции. През оставащите години от периода до края на 2015 г. обемите на навлизащите в страната ПЧИ ще нарастват по-слабо – с около 5 % годишно.

В програмния средносрочен период се очаква **инфлацията** в страната да е умерена и постепенно забавяща се. Известно ускоряване на средногодишния инфлационен темп се предвижда само за 2011 г. под преобладаващото и засилено негативно влияние предимно на външни фактори. Сред тях основно значение се отдава на повишаването на международните цени на енергийните суровини, на храните и металите.

През периода 2012-2015 г. увеличаването на цените ще се ограничи главно предвид на очакваното по-трайно възстановяване на съвкупното предлагане.

За създаването на условия и предпоставки за реализирането на националните цели се предвиждат съвкупност от мерки. Те обхващат преди всичко реформи в пенсионната система и в системата за социално осигуряване, в здравеопазването и в сферата на образованието (начално, основно и висше). По-голямата част от реформите са насочени към повишаване на качеството на оказваните услуги и на ефективността от изразходваните публични средства. Постигането на подобни резултати ще допринесе за по-добро и по-ефективно използване на трудовия потенциал на икономиката.

Конкретните мерки са погрозелени според осъществяването им и очаквания ефект от тях в краткосрочен (2011-2012 г.) и в средносрочен план (до 2015 г.).

Съставената във връзка с НПР на България макроикономическа прогноза е предназначена да изведе очертаващите се и очаквани тенденции в развитието на основните макроикономически процеси, а с това и възможностите за постигане на целите от Стратегия "Европа 2020" на национално (българско) равнище.

Възможности и тенденции за постигане на националните ключови цели на България

Определените ключови цели на България, свързани с основните направления на Стратегия "Европа 2020" и конкретизирани на национално равнище, са съобразени с текущото състояние, отраженията на глобалната криза, очакваните ефекти от предвидените мерки за стимулиране на динамиката на основните макроикономически процеси. Те могат да се разгледат за всяка от петте области на целите поотделно.

1. Национална цел за заетостта: постигане на равнище на заетост от 76 % за населението на възраст 20-64 години.

В периода преди началото на кризата коефициентът на заетост в страната нараства и достига през 2008 г. най-високото си равнище от 64 %⁶. Макар икономически спад да е отчетен у нас само през 2009 г., кризата се отрази тежко върху

заетостта, която отбелязва по-продължително (през последните две отчетени години) и съществено намаляване. В период от само две години заетостта за хората на възраст между 15 и 64 години се ограничава с почти пет процентни пункта и се свежда до равнище 59,7 % през 2010 г.

Равнището на заетостта в България както преди кризата, така и след нейното отражение, е много по-ниско (с около 16 процентни пункта) от поставената цел в НПР. Същевременно трябва да се имат предвид две особености. От една страна, поставената цел за достигане на 76 % заетост се отнася за хората на възраст 20-64 години. Тя се равнява на 69,7 % заетост за хората на възраст 15-64 години⁷. От друга страна, заетостта у нас показва през последните години реакция в границите на 2-3 процентни пункта годишно, независимо от посоката на изменението ѝ. При съобразяване с процента на заетост по възрастови групи, запазване и известно ускоряване на тенденциите в измененията, формулираната цел за заетост от 76 % се очертава като реалистична, напълно достижима за края на средносрочния програмен период (2015 г.)⁸. Но наред с общия коефициент трябва да се вземат под внимание съществуващите структурни проблеми и дисбаланси на заетостта. Те са в основата на песимистичната оценка на Европейската комисия, според която в България "в средносрочен план не се очаква заетостта да се възстанови на нивото си отпреди кризата."⁹ В заетостта по групи от населението, обособени по различни признаци, се установяват редица диференциации. Проблемите и

⁶ Всички представени в тази част на статията данни за заетостта са по: Статистически справочник 2011, С., изд. на НСИ, 2011, с. 41.

⁷ Вж. Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., С., с. 17, <http://www.minfin.bg/bg/page/573>

⁸ Подобни тенденции и предвиждания са изведени също и по отношение на възможностите за постигане на целите от Лисабон в България в периода до 2010 г. Вж.: Икономически доклад за Президента на Република България 2007, България: социални предизвикателства и евроинтеграция, С., 2007, с. 9.

⁹ Вж. Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., с. 3, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf

Статии

конкретните им количествени параметри в България са в голяма степен сходни с присъщите средно на ЕС, намерили отражение едновременно в Лисабонската стратегия и в Стратегия "Европа 2020".

Сред диференциациите заслужава да се отбележи съществуващата голяма разлика (от над 11 процентни пункта) между равнището на заетост на хората в селата, която е само 50,4 %, и в градовете – възлиза на 62,9 %. При погледване на трудоспособните по пол се откроява, че със средно около 8 процентни пункта заетостта сред жените изостава от тази при мъжете. Всъщност заетостта сред мъжете е най-висока, като превишава общия коефициент на заетост в страната и възлиза за 2010 г. на 63,0 %. Значителни различия се установяват и в заетостта по възрастови групи. Нейното равнище е изключително ниско при най-младите хора в трудоспособна възраст (15-24 години) – едва 22,2 %, както и сред най-възрастните (55-64 години) – за които е 43,5 %. От друга страна за междинните възрастови групи заетостта е близка или дори надхвърля определената национална цел – тя е съответно 79,4 % за хората на възраст 35-44 години и 75,8 % за 45-54 годишните. Относителният дял на дългосрочната безработица достига през 2010 г. до 46 % и е по-висок от средния за ЕС (40 %).

Статистическите данни позволяват да се обособят най-силно засегнатите и уязвими групи, към които следва да се насочат активните държавни политики и мерки на пазара на труда. Това са най-младите и възрастните хора, във връзка с които НПР включва две подцели на първата ключова цел и предвижда:

- намаляване на равнището на безработица сред младежите до 7 % през 2020 г.¹⁰

- постигане на коефициент на заетост сред най-възрастните (55-64 години) от 53 % през 2020 г.¹⁰

И двете подцели са трудно реализуеми предвид текущите параметри на безработицата и заетостта в обособените две подгрупи трудоспособни лица. През 2010 г. безработицата сред младите хора у нас достигна до 23,2 %, относителното равнище на заетостта на възрастните е едва 43,5 %. В подкрепа на решаването на проблемите в тази област НПР обхваща мерки за разширяване на ресурсите и възможностите за ефективна интеграция на пазара на труда на младите хора ("нов старт"), с акцент върху улесняването на прехода от образование и обучение към заетост¹¹. Във връзка с повишаването на заетостта сред възрастното трудоспособно население не се предвиждат по-конкретни политики и мерки, освен оползотворяването на възможностите, включени в програмата за учене през целия живот.

Специално място в НПР е отделено на мерки, насочени към осигуряване на заетост на безработните, активни действия за повишаване на качеството на работната сила. Те са съобразени и адекватни, като се има предвид, че над половината от безработните в страната са с по-ниска степен на образование (средно) и около една трета от тях са без придобита професионална квалификация.

При подбора на мерките, включени в НПР и насочени към въздействие върху пазара на труда, не са взети под внимание практиката и резултатите от последните години. Те показват, че отбелязаното до 2008 г. нарастване на коефициента на заетостта се дължи в по-голяма степен на реализирания висок и стабилен икономически растеж, докато прилаганите досега мерки на тру-

¹⁰ Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., С., с. 58, <http://www.minfin.bg/bg/page/573>.

¹¹ Там там, с. 37

довия пазар са сравнително скъпи и недостигателно ефективни¹².

Достигнатите равнища и структурните характеристики на заетостта и безработицата показват, че постигането на заложената първа цел ще бъде трудно и изисква преди всичко решително **стимулиране и възстановяване на условията на растежа в страната**. Това ще позволи, от една страна, да се възвърнат изгубените в годините на кризата работни места, и от друга страна, да се създадат допълнително нови възможности за работа. При съобразяване с тенденцията на забавено адаптиране на трудовия пазар и предвид на наличните и по-трудно преодолими структурни дисбаланси на заетостта, ефектите ще се получат на по-късен етап, възможно е към края на дългосрочния програмен период (2020 г.).

За постигането на първата цел са необходими по-целенасочени и целесъобразни активни мерки по заетостта. В по-конкретен план се изисква реструктуриране на производството и на пазара на труда, за да се преодолее формиращата се тенденция на устойчива загуба на работни места и да се индуцира създаването на нови. Позитивни резултати могат да се получат от поставения в НПР фокус върху младите хора. По-трудно решима с предвижданите мерки и програми за квалификация и преквалификация е ниската степен на заетост сред по-възрастното трудоспособно население (между 55 и 64 години).

2. Национална цел за инвестиции в изследователска и развойна дейност: осъществяване на разходи за инвестиции в НИРД в размер на 1,5 % от БВП.

В абсолютно изражение осъществяваните у нас разходи за научноизследователска и развойна дейност (НИРД) отбелязват непрекъснато **увеличаване** през последните години, включително и след навлизането на българската икономика в криза. Въпреки това могат да се обобщат няколко еднозначно негативни тенденции, които намират израз в следните основни направления:

◆ **Относителният дял на разходите за НИРД в БВП** остава през последните години сравнително постоянен и нисък, като се колебае около 0,5 % от БВП. Този относителен размер на разходите е много по-малък от дела им преди началото на пазарния преход у нас – през 1989 г. дялът е 2,64 % от БВП¹³. Също така той е далеч по-средния за страните от ЕС, по-нисък от поставената национална цел от 1,5 %, както и по-препоръчителната европейска цел за дял от 3 % от БВП – залегнала в основите на Лисабонската стратегия и на Стратегия "Европа 2020". Следователно размерът и интензивността на НИРД в страната са незадоволителни и ще са необходими огромни усилия, адекватни политики и мерки за стимулирането и увеличаването им.

◆ Една значителна част и по-конкретно над 88 % от общите разходи за НИРД през 2010 г. имат по същество **текущ характер**, само 12 % от тях са предназначени за придобиване на ДМА¹⁴. При подобни структурни характеристики не могат да се очакват съ-

¹² До подобен извод достигат експертите на Европейската комисия и на Института за пазарна икономика. Вж.: Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., с. 5, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf; Становище по повод обществена дискусия по одобрения предварителен вариант на Националната програма за реформи на Република България (2010-2013 г.) в контекста на Стратегия "Европа 2020", Институт за пазарна икономика, 02.03.2011 г., с. 2, <http://ime.bg/var/images/2020stanovishtefinal.pdf>

¹³ Вж. Рангелова Р., Стратегия "Европа 2020" и икономическият растеж на България, сп. "Икономическа мисъл", 2011 г., бр. 3, с. 17.

¹⁴ Пресметнато от автора по данни от: Статистически справочник 2011, С., изд. на НСИ, с. 265.

Статии

ществени резултати от изследователската дейност, остават ограничени осезаемите приложни ефекти, иновативните идеи преобладават над иновативните продукти. Това се отразява забавящо върху процеса на технологично обновяване на българското производство, формира тенденция на изоставане в развитието на високотехнологични и конкурентоспособни на международните пазари продукти и производства.

◆ Като нерационално може да се прецени разпределението на разходите за НИРД по източници на финансиране (от публични и частни средства). През последните години извършваните в страната разходи за НИРД са финансирани преимуществено с **публични средства** и само 0,15 % от БВП съставляват инвестициите на частния сектор. Макар в заложената цел в НПР на България да липсва конкретизация за определено съотношение между публичните и частните инвестиции в НИРД, би следвало да се възприеме препоръчаното в стратегията (или близко до него) съотношение от 2:1 в полза на инвестициите на частния сектор.

В посочените три направления стартовата позиция на България във връзка с разходите за НИРД не е добра – страната ни се нарежда на едни от последните места в Европейския съюз¹⁵.

На основата на откритите три проблемни области на НИРД би следвало да се очертаят и главните приоритети на предвижданите политики и мерки за постигане на втората ключова цел. В това направление в НПР е отделено широко място на мерки, съсредоточени върху повишаване на ефективността от използване на отделяните публични средства за инвестиции. Политиките и мерките за насърчаване на частните инвестиции са по-обща, не съдържат голям потенциал за способстване на ускорените

вложения и използване на резултатите от изследванията и иновациите. Специален акцент е поставен върху развитието на иновационната инфраструктура и подобряването на бизнес средата, приети за ключови за осигуряването на по-големи частни инвестиции в НИРД. Изграждането и модернизирването на инфраструктурата безспорно са от съществено значение за развитието на всички икономически сфери и ще имат положително въздействие върху доходите и заетостта. Но главният фокус е повече краткосрочен, отколкото дългосрочно ориентиран.

С оглед на стартовите позиции предвидените мерки са недостатъчни и е малко вероятно да доведат до постигане на заложената цел, до преодоляване на голямото изоставане на България от другите европейски страни в рамките на програмния период. Като резултат ще е трудно да се преодолее скоро и степента на технологично изоставане на националното производство, ще остане ограничен дялът на високотехнологичния износ, а с това и потенциалът за реализиране на стабилен дългосрочен икономически растеж в България.

3. Национална цел за климат и енергетика: увеличаване на относителния дял на енергията от възобновяеми енергийни източници до 16 % от брутното крайно потребление на енергия, повишаване на енергийната ефективност с 25 % към 2020 г.

Третата ключова цел в НПР на България е тясно свързана със създаването на условия за постигане на устойчив тип икономически растеж. Тя предвижда реализиране на "зелен" икономически растеж чрез развитието на по-чиста, нисковъглеродна, енергийно ефективна и в по-широк смисъл ресурсно ефективна икономика.¹⁶

¹⁵ Вж. по-конкретно приложеното сравнение с другите страни от ЕС в: Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., С., с. 65, <http://www.minfin.bg/bg/page/573>.

¹⁶ Пак там, с. 74.

Осъществяването на тази цел ще е затруднено също главно от изходните условия. Към 2010 г. **енергийната интензивност** на българската икономика е **една от най-високите в ЕС**, което предизвиква няколко допълнителни взаимно свързани негативни ефекта¹⁷. Инвестициите за повишаване на енергийната ефективност са малко, приходите от данъци върху енергията и транспорта намаляват като дял от БВП. Ограничената конкуренция възпрепятства достъпа до енергийния пазар¹⁸.

Предвижданите конкретни мерки и механизми за осъществяване на третата цел за климата и енергетиката са обвързани с действащите национални и европейски регулации. Повечето от тях са съсредоточени върху създаването на централизирани и по-обща условия в бъдеще, резултатността от прилагането на които е под съмнение.

В националната програма не е отразена цената за обществото от прилагането на политиките за насърчаване на получената енергия от възобновяеми източници. Редица изследвания от последните години показват, че постигането на т. нар. "зелени" цели означава растежа и заетостта. Сред последициите от "зелените" цели са оскъпяването на електроенергията, повишаването на разходите на потребителите (домакинствата и бизнеса). В по-конкретно изражение се предизвиква загуба за обществото, равняваща се на загубата на една година икономически растеж на всеки десет години¹⁹. По тези причини е необходимо да не се пренебрегват ця-

лата съвкупност от последици от тях за икономиката и хората, а с това и за възможностите за реализиране и на другите цели на НПП и Стратегия "Европа 2020".

Въвеждането на по-стриктни екологични изисквания има отрицателно значение в краткосрочен и средносрочен план, като се очаква то да влоши допълнително конкурентните позиции на българските фирми на глобалните пазари. Но то ще окаже определено положителен ефект върху **устойчивостта на дългосрочния икономически растеж**. Бъдещите ефекти са свързани предимно с намаляване на засега сравнително високата зависимост на българската икономика от вноса на енергийни суровини и продукти, ограничаване на степента на уязвимостта ѝ от колебанията в международните им цени, които се получават често под влияние на действието на конюнктурни и проциклични фактори.

4. Национална цел за образование: намаляване на преждевременно напусналите образователната система до 11 % и увеличаване на младите хора със завършено висше образование до 36 % в периода до 2020 г.

По отношение на целта, свързана с подобряването на образователната система, България има сравнително **добри изходни условия**. Делът на преждевременно напускащите училище е относително нисък – възлиза на 13,9 % за 2010 г. Той е сходен с поставената цел (11 %), близък до средния за ЕС и

¹⁷ Според анализа и обобщенията на Р. Гечев тези негативни ефекти се изразяват в това, че се индуцира: "(а) висока енергийна зависимост на растежа; (б) значимо оскъпяване на растежа при сегашната тенденция на бързо нарастване на цените на енергоносителите; (в) свиване на възможностите за износ на "свободна" електроенергия; (г) повече емисии на вредни вещества за единица БВП, което е пряко свързано с потребяваното количество енергия; (д) по-големи разходи за пречиствателни съоръжения и/или за преодоляване последиците от по-голямото екологично замърсяване; (е) при високата нееластичност на вноса на енергийни носители – огромни проблеми с растящия търговски дефицит." (Вж. Гечев Р., Природни ресурси и икономически растеж, сп. Икономика 21, 2011, кн. 1, с. 13-14)

¹⁸ Тези неблагоприятни изходни условия са подчертани в: Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., с. 7, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf

¹⁹ Tol R., The Costs and Benefits of E Climate Policy for 2020, 2010, цитирано по: Становище по повод обществена дискусия по одобрения предварителен вариант на Националната програма за реформи на Република България (2010-2013 г.) в контекста на Стратегия "Европа 2020", ИПИ, 02.03.2011 г., с. 5, <http://ime.bg/var/images/2020stanovishtefinal.pdf>

показва устойчива тенденция към намаляване през последните години. Този дял остава по-висок само сред ромското население, за което е 43 %. Относителният дял на хората с висше образование е около 28 % при дял от 32,2 % средно за ЕС. Европейската комисия признава, че населението в България има **образователно равнище над средното** и усилията следва да се съсредоточат върху продължаване на започнатата реформа в училищата и ускоряването на реформите в сферата на висшето образование.

При подобни количествени параметри заложените в националната програма цели са реалистични и достижими. Основният акцент на политиките и мерките може да се постави върху **подобряването на връзката на образователната система с потребностите на пазара на труда и повишаването на мотивацията за по-добри резултати в обучението.**

За ограничаване на ранното напускане на училище приоритет е отгледан на разширяването на прилаганата система на допълнително обучение на деца в предучилищни групи и на ученици от началния курс, които срещат трудности в обучението. По отношение на проблемите във висшето образование в НПР са предвидени мерки, които могат да подпомогнат и стимулират студентите към по-високи постижения (като въвеждане на система за допълнителни стипендии и награди), да допринесат за осигуряване на равен достъп до висше образование на всички млади хора, независимо от социалния им статус (като развитие на програма за студентско кредитиране).

5. Национална цел за социално включване и борба с бедността: намаляване на броя на живеещите в бедност с 260 хил. души.

Във връзка с петата национална цел се установява, че проблемът с бедността е в голяма степен изострен в България.

Според данните на Европейската комисия почти 42 % от населението в страната изпитва сериозни материални затруднения (в сравнение с 8,1 % средно за ЕС)²⁰. В най-голяма степен изложени на риск от изпадане в бедност са предимно три групи от населението – това са безработните (55 %), пенсионерите (32 %) и икономически неактивните лица (24 %). Макар бедността да е разпространена и при децата, най-висок процент на риск от бедност се установява при възрастните хора (66 %), което е значително над средното равнище за ЕС.

Като се взема предвид демографската ситуация в НПР, се предвиждат политики, акцентиращи върху по-възрастните работници и целесъобразността на социалните трансфери. Обхванати са различни форми на социални плащания, възможности за инициране и реализиране на програми и платформи за смекчаване на проблемите при децата, уязвимите и социално слабите групи от населението. Тези мерки могат да окажат известен **краткосрочен положителен ефект**. Но те ще увеличат тежестта на социалните разходи в бюджета, без да доведат до устойчиви резултати и реално ограничаване на степента на бедност в страната в дългосрочна перспектива.

Реализирането на петата цел е тясно обвързано с другите ключови цели и предимно с ефектите от предвижданите мерки в областта на заетостта. Обособените рискови групи показват, че приоритет следва да се отгледат на стимулирането на икономическата активност и участието на пазара на труда, на осигуряването на възможности за по-висока заетост. Насърчаването на заетостта, постигането на първата ключова цел и на целта за образованието ще допринесат за намаляване на

²⁰ Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., с. 6, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf

равнището на бедност сред работниците и безработните, а оттук и сред техните деца и семейства. Реални ползи в това направление ще осигурят и предвидените мерки за развитие на социалната икономика, разработване и въвеждане на механизъм за определяне на минималната работна заплата при едновременно отчитане на икономическите и на социалните ѝ функции.

Синтезираният преглед на основните направления на Националната програма за реформи показва, че в контекста на Стратегия "Европа 2020" България си поставя значими и амбициозни цели. Същевременно за тяхното реализиране се предвиждат както адекватни и действени, така и мерки с недостатъчно целенасочен и конкретен характер. Към решаването на по-голямата част от тематичните области на ключовите цели се подхожда в условия на незадоволителни изходни параметри, на съществуването на сложни и взаимобвързани проблеми. Встрани от вниманието е оставено засега създаването на условия и предпоставки за постигане на средносрочен и дългосрочен устойчив икономически растеж, което заема приоритетно място в Стратегията и би позволило разрешаване на проблемите и достигане на поставените цели за заетостта, доходите и бедността. За генерирането на растеж и работни места са необходими целесъобразен характер и по-тясна координация при разработването и прилагането на съответните направления на политиките. Ако преодолее откритите тесни места и слабости на растежа, България ще успее да осъществи поставените ключови цели и да изгради една интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика в периода до 2020 г.²¹

²¹ Статията е подготвена на основата на статистическите данни и тенденциите в българската икономика до 2010 г. включително. В изводите и заключенията не са отразени динамиката на макроикономическите процеси в страната през 2011 г., както и допълнителното задълбочаване на финансовата криза в някои страни от Европейския съюз в края на 2011 г. и началото на 2012 г. Протичащите неблагоприятни процеси в Европа ще затруднят и забавят реализирането на поставените в Националната програма за реформи на България средносрочни цели.

Литература

1. Гечев, Р., Природни ресурси и икономически растеж, сп. "Икономика 21", кн. 1, 2011.
2. Годишен обзор на растежа. Приложение 1: Доклад за напредъка по Стратегията "Европа 2020", Европейска комисия, 12.01.2011 г., http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/1_bg_annexe_part1.pdf
3. ЕВРОПА 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Европейска комисия, 03.03.2010 г., www.mlsp.government.bg/aktualno/image.asp?id=389
4. Икономически доклад за Президента на Република България 2007, България: социални предизвикателства и евроинтеграция, С., 2007.
5. Национална програма за реформи на България (2011-2015 г.) в изпълнение на Стратегия "Европа 2020", 13.04.2011 г., С., <http://www.minfin.bg/bg/page/573>;
6. Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България от 2011 г., Европейска комисия, 07.06.2011 г., http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/csr_bulgaria_bg.pdf
7. Рангелова, Р., Стратегия "Европа 2020" и икономическият растеж на България, сп. "Икономическа мисъл", бр. 3, 2011.
8. Становище по повод обществена дискусия по одобрения предварителен вариант на Националната програма за реформи на Република България (2010-2013 г.) в контекста на Стратегия "Европа 2020", Институт за пазарна икономика, 02.03.2011 г., <http://ime.bg/var/images/2020stanovishtefinal.pdf>
9. Статистически справочник 2011, С., изд. на НСИ, 2011.